

Кланова конкуренція у „післяпомаранчевий” період

Марія Кармазіна,

доктор політичних наук,

головний науковий співробітник

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І. Кураса НАН України

Обираючи владу, народ завжди сподівається, що правління „ось цього” правителя стане „кращим”, ніж попереднього, а його „команда” обов’язково буде професійною, альтруїстичною, патріотичною тощо. Українці – не виняток: який був замах, які сподівання... Але – міраж зник: „команди” змінюють одна одну, але стиль їх урядування залишається тим самим – в бажанні максимально розсунути межі свого підвладного простору усі методи здаються добрими, крім, зрозуміло, демократичних.

У листопаді - грудні 2004 року Україна пережила „помаранчеву революцію” – саме так були поціновані тогочасні події численними політиками, політологами, журналістами. Правда, поряд з таким поглядом запанував й інший, представники якого не схильні були розглядати події тієї осені-зими як революційні. Другий український Президент (власне той, чие десятирічне правління у свій спосіб і підсумувала „помаранчева революція”) писав, що це – „умовна революція” [1]. В. Литвин (тодішній глава парламенту), осмислюючи події кінця року, з одного боку, твердить, що „політичну кризу жовтня - грудня 2004 року, яка виникла у ході президентських виборів, науковцям нав’язали як революцію” [2]. А з іншого боку, зауважує, що для її характеристики доцільно було б застосувати термін „революція” (запропонований англійцем Т. Ешем, оскільки реформи згори йшли у відповідь на тиск знизу, який ставив собі за мету революцію [3]). А дехто розгледів у „помаранчевому” кінці року подію непересічну, одну з найвагоміших в українській історії. Як, скажімо, А. Міхнік, який зауважив, що роль революції – „історична”, оскільки „насправді український народ, українське суспільство отримало незалежність тільки на Майдані” [4]. Суголосні думки висловлюють і представники українського політикуму – безпосередні учасники „помаранчевої революції”. Як, приміром, Ю. Тимошенко, яка переконана,

що „Майдан – точка совісті нації” [5].

Але чим насправді виявилися/виявляться для українців події кінця 2004 року, покаже, зрештою, тільки час. Тобто чим більше віддалятимемося від кінця 2004 року, тим, зрозуміло, більш чітких контурів набуватимуть наші перемоги і поразки.

До такого висновку, з-поміж іншого, підводять думки тих, хто вже за рік-півтора після „помаранчевої” осені-зими категорично заявляв, що „... помаранчева революція закінчилася поразкою” [6], чи висловлював подив стосовно її „короткого віку” [7].

Що ж змушує найактивніших учасників чи сторонніх спостерігачів тих подій схилитися до таких висновків?

Серед багатьох причин, які й зумовлюють появу таких невтішних висновків, передовсім називають кадрову політику Президента, процеси в самій „помаранчевій команді”, особливості її взаємин з тими, хто, втративши наприкінці 2004 року владу, опинився в опозиції тощо.

Підґрунтям, на якому виростили „проблеми помаранчевих”, слід розглядати те, що і сам Президент, і люди його команди хоча й проголошували себе антикучмістами, але, з огляду на те, що саме при Л. Кучмі вони піднялися в політиці (зокрема, як пам’ятаємо, і сам В. Ющенко свого часу називав Л. Кучму „батьком” [8]) чи в бізнесі, успадкувавши багато рис, звичок від попередньої, кучмівської, владної культури. Передовсім це проявилось у ставленні до тих, кого „помаранчеві” вважали своїми опонентами. Відтак розмежування за лінією „свої – чужі” на початку 2005 року стало незаперечним фактом, а межа між двома частинами політичної еліти (переможців і „переможених”) стала досить зримою: адміністративні посади розподілялися Президентом винятково між „своїми”. Політичної ваги набрали люди, які так чи інакше забезпечили перемогу В. Ющенка на президентських виборах, ті, хто наблизився до Президента внаслідок швидкого розвитку інститутів фаворитизму й кумівства [9]. Так, тільки 2005 року близькі до нового Президента люди замінили 9.600 звільнених державних службовців [10] – тих, що отримали призначення у період президентства Л. Кучми.

Такий принцип підбору кадрів незабаром дався взнаки: призначенці виявлялися „неефективними”. Так сталося, наприклад, у випадку з О. Івченком, призначеним на посаду голови НАК „Нафтогаз України”, О. Третяковим, який став першим помічником Президента, чи „проблемними” губернаторами П. Жебрівським, Ю. Артеменком, а згодом і С. Жовтяком та В. Червонієм.

Спостерігаючи за поведінкою цих людей, за їх діями і словами, як і за вчинками та висловлюваннями Президента, бачимо, що той прошарок, що був прихильником і учасником „помаранчевої революції”, нестримно витончувався, адже дуже швидко стало зрозумілим, що Президент не мав стратегії реформування державної системи управління, що якості тієї частини політичної еліти, яка прийшла до влади після виборів 2004 року,

не відповідала рівню свідомості суспільства, його сподіванням. Кадрова політика Президента призвела до того, що в його оточенні сформувалося кілька груп впливу, представники яких досить часто переслідували свої, далеко не альтруїстичні цілі, а до того ж відверто протистояли одне одному. Це засвідчила, зокрема, заява держсекретаря (колишнього члена СДПУ (о) О. Зінченка [11] про корумпованість близьких до Президента осіб.

Показово, що „помаранчеві” відразу „виштовхнули” із „свого життєвого простору” й іншого колишнього члена СДПУ(о) В. Кременя, на початку 2005 року призначеного на посаду заступника керівника Секретаріату Президента [12].

Як акт протистояння всередині „помаранчевих” та боротьбу за посади можна розглядати швидко відставку – через 216 днів, на початку вересня 2005 року – першого „помаранчевого” уряду, який очолювала Ю. Тимошенко. Відставка уряду висвітлила те, що Ю. Тимошенко мала противників не тільки в лавах відвертих опонентів „помаранчевих”, для яких її уряд постав тільки як іпостась неობільшовизму (не в останню чергу через дії, спрямовані на ревальвацію гривні, ліквідацію податкових пільг, спробу регулювання цін на пальне та інші товари), і який, як пророкували, „обов’язково захлинеється” [13], але й у „помаранчевому” середовищі. Д. Жванія, критикуючи на початку 2006 року урядову діяльність Ю. Тимошенко, зауважував: „Я не знаю жодного уряду, у якого було стільки повноважень, скільки було у Кабміну Тимошенко. Ющенко зосередився на своєму офісі й зовнішньополітичних питаннях. А уряд із першого дня став популістським. ...Підходити до цього народу з популізмом – явна помилка” [14].

Інші з „помаранчевих”, коментуючи відставку уряду, згодом акцентували якраз жорстку конкуренцію на особистісному рівні, яка, з-поміж іншого, проявилася у діях самого В. Ющенка та найближчих до нього осіб. Т. Стецьків (один з „помаранчевих” польових командирів) писав, що конкуренція „не припинялася весь період діяльності першого помаранчевого уряду і вилилась у накопичування й оприлюднення взаємного компромату, нашіптування главі держави про реальні й вигадані промахи один одного...” [15]. Вказав він і на те, що „призначення секретаря РНБО (П. Порошенка – **М. К.**) фактичним наглядачем над прем’єр-міністром було вибухонебезпечним” [16].

Правда, ця думка дисонує зі словами Д. Жванії про великий обсяг повноважень Ю. Тимошенко, про концентрацію уваги Президентом на власному Секретаріаті та питаннях зовнішньополітичної сфери. В. Ющенкові, як і перед тим і Л. Кучмі [17], не був потрібен „надто самостійний” Прем’єр-міністр.

У зв’язку з цим візьмемо до уваги і ще одну точку зору, озвучену лідером „Пори” і радником Президента України В. Каськівом у серпні 2005 року: „Я взагалі принципово переконаний у тому, що виконавча влада має бути сконцентрована в одних руках. Вона не повинна бути розділена між

Прем'єр-міністром і Президентом. ...Працюючи в Секретаріаті, навіть не в його структурі, і просуюючи певні рішення, які вважаю корисними для суспільства, я реально не відчуваю потреби в Кабінеті Міністрів як інституції. Я абсолютно переконаний, що люди, які працюють з Прем'єр-міністром, так само не відчувають потреби в Секретаріаті Президента України. І це навіть не хаос, це абсурдна ситуація” [18]. Таким чином, через трохи більше, ніж півроку представники політикуму зрозуміли, що в українських умовах протистояння між Президентом і Прем'єр-міністром (навіть якщо вони обоє – „помаранчеві”), боротьба за сфери і масштаби впливу неминучі.

Ю. Тимошенко ж після відставки швидко дистанціювалася від Президента, заявивши, що „наші стосунки з В. Ющенком від часів помаранчевої революції переросли з дружніх і партнерських у конкурентні, а то й ворожі” [19]. Розбрат Президента із экс-прем'єркою призвів до зниження рейтингу В. Ющенка. „Помаранчеві” Президент і Прем'єр виявилися неготовими до тривалої співпраці, тобто неефективними.

Загалом репутація В. Ющенка як керівника держави страждала раз-по-раз. Дуже часто Президент опинявся в невідгідному для себе становищі як „жертва” дій свого оточення: дехто з членів „команди” (насамперед, як твердить дехто з аналітиків, Р. Безсмертний) у критичних ситуаціях вміло і своєчасно „переводив стрілки” на В. Ющенка, покладаючи відповідальність за ті чи інші прорахунки саме на нього.

Але, напевно, таке судження було помилковим: з кожним днем особа Президента почала викликати все більше й більше запитань у суспільства, навіть у тих його представників, які підтримували кандидатуру В. Ющенка на виборах. А все тому, що, в одних випадках, виникали небезпідставні підозри щодо залежності В. Ющенка від його оточення, в інших – дивувала його інертність, у деяких ситуаціях – розгубленість, уповільнена реакція на політичні події або ж незрозуміла для державного діяча поспішність заяв, висновків, дій. Недавніх прихильників „помаранчевих” почали дратувати „морально ціннісна, релігійна завантаженість, показна набожність”, яку демонструвала нова влада і, насамперед, Президент, а на тлі „цінізму в економіці та політиці” це могло створювати новий горючий матеріал „для соціального вибуху, для неприйняття” [20].

Дивували, а з часом почали й дратувати манера Президента спілкуватися (звертання „любі друзі”, акцентування того, що щось є „унікальним”, чи повторювання того, що „ці руки нічого не крали” – ці вирази вже потрапили до анекдотів) тощо.

Усім тим поспішили скористатися й „чужі” – політики, всілякі „експерти”, політтехнологи, які за кучмізму навчилися планомірно дискредитувати будь-кого, знищувати будь-чию репутацію. Для них В. Ющенко став зручною „мішенню”, оскільки сам, а інколи й члени його родини (зокрема, син) постачали „матеріал” для критики і смакування.

У зв'язку з цим пригадаємо, що свого часу Л. Кравчук, вдавшись

до характеристики діяльності Л. Кучми у 1994 – 1999 роках, іронічно зауважив, що тому знадобилося не менше трьох років, щоб зрозуміти, що таке виконувати обов'язки Президента. Зрозуміло, що у В. Ющенко такого запасу часу не було – суспільство вже піднялося на інший рівень розвитку, і чекати, коли новообраний Президент „дозріє” до своєї посади, уже не бажало. Громадяни, які віддали за нього свої голоси, прагнули стабільності й розвитку країни за всіма напрямками, сподівалися на радикальні реформи, виконання передвиборчих обіцянок.

Не додала рейтингових балів В. Ющенку і його політика щодо представників „старого режиму” як у центрі, так і на місцях. Керівництво МВС та СБУ доклало чимало зусиль для заведення карних справ проти останніх. Ці справи стосувалися найрізноманітніших питань, але передовсім – фальсифікації виборів, незаконної приватизації держпідприємств тощо. Реакція тих, над ким зависла загроза покарання, не забарилася: люди, яким вчора належала влада і які тепер поспішили поіменувати себе опозицією, намагалися подати заведення карних справ на них як політичні репресії. Але багато справ, заведених на початку 2005 року, так і не були завершені. Їх непрозоре проведення згустило незадоволення новою владою, посприяло наростанню недовіри до неї.

Але все було не так однозначно. Якщо проаналізувати дії Президента після відставки уряду Ю. Тимошенко, то побачимо, що уже восени 2005 року ставлення В. Ющенко до недавніх політичних супротивників почало кардинально змінюватися. Президент зробив (перефразовуючи його самого) „кроки назустріч” опонентам. Перший з них був пов'язаний з підписанням 22 вересня 2005 року з лідером Партії регіонів В. Януковичем меморандуму про взаєморозуміння, згідно з яким нові „люди влади” відмовлялися від політичного переслідування опонентів. Такі дії мали свої наслідки: з одного боку, суспільству стало очевидно, що, йдучи так швидко на зближення з учорашніми противниками, Президент ігнорує рішення Верховного Суду, якими були визнані фальсифікації на виборах і призначене переголосування другого туру народного волевиявлення. Очевидною стала фактична відмова Президента не тільки від політичного, але й кримінального переслідування тих, хто скоїв злочин, визнаний судом. В. Ющенко, складалося враження, прийняв рішення суду тільки в тій частині, яка дозволяла переголосування і забезпечувала йому обрання на посаду. Це засвідчило, що повага до суду явно не була одним з пріоритетів Президента. З іншого боку, В. Ющенку за допомогою недавніх супротивників вдалося вирішити важливе кадрове питання: призначити „зручнішого” прем'єра, Ю. Єханурова, у якого було значно менше амбіцій, ніж у попереднього глави уряду.

Таким чином, поділ на „своїх” і „чужих” був дуже умовним. „Своїм” міг бути кожен, хто допомагав не тільки **прийти до влади**, але й **втримувати** її. Але цей „свій” ставав „чужим” чи „майже чужим”, якщо з тих чи інших причин не задовольняв претензій Президента на концентрацію влади.

Марія Кармазіна

Про бажання мати обсяг повноважень ніяк не менший, ніж був у Л. Кучми, свідчать факти. Так, у квітні 2005 року з’явилася інформація, що Президент цікавився долею поданого свого часу Л. Кучмою до Конституційного Суду звернення щодо тлумачення деяких статей Конституції. Зокрема, тим, чи може народ як джерело влади безпосередньо здійснювати владу, наприклад, шляхом прийняття законів на референдумі, і чи слід рішення народу, прийняті в такий спосіб, ухвалювати/утверджувати в парламенті. Втім, у тому ж квітні В. Ющенко заявив, що не ініціюватиме референдуму для фактичного перегляду політреформи. Ця думка була повторена главою держави й у травні. На початку 2006 року про нелегітимність конституційних змін, які з січня вступили в дію, заговорив тогочасний секретар Радбезу А. Кінах. А 13 січня і сам В. Ющенко в інтерв’ю провідним телеканалам заявив, що готовий виступити ініціатором референдуму.

Тим часом до активних звинувачень В. Ющенка і його команди з кожним днем долучалися нові й нові сили – крім Партії регіонів та активних провідників російського впливу в Україні комуністів, приєдналися соціал-демократи (об’єднані), першу скрипку серед яких взявся виконувати Л. Кравчук. Позиція першого Президента видавалася особливо цікавою: свого наступника на президентській посаді він усі його роки правління більш чи менш гостро критикував. А от щодо його ставлення до третього Президента, то тут можна сказати тільки одне: воно було особливо непримиренним. Можливо, тому, що особисто Л. Кравчуку чи не найбільше хотілося бачити Президентом нікого іншого, як тільки В. Януковича. „Кандидатуру Віктора Федоровича як єдиного висуванця від провладних сил, – твердив свого часу Л. Кравчук, – уперше назвав я” [21].

Можливо, таке словесне завзяття пояснювалося тільки наближенням чергових парламентських виборів. Вони відбулися у березні 2006 року і стали поворотним пунктом у розвитку подій в країні. Післявиборча боротьба за владу, як відомо, призвела до краху в парламенті „демократичної коаліції” у складі НС, БЮТ та СПУ. „Двигуном” цього процесу став О. Мороз, який у жаданні спікерської посади приєднався до Партії регіонів і КПУ, внаслідок чого відбулося переформатування парламенту: 7 липня постала нова – „антикризова” – коаліція у складі ПР, СПУ і КПУ, яка й забезпечила у серпні подання Президентом до парламенту коаліційної кандидатури прем’єра – В. Януковича. Це сталося після нового шокового для „помаранчевих” кроку Президента – підписання Універсалу національної єдності. Напевно, в країні з укоріненими демократичними політичними традиціями цей крок справді посприяв би стабілізації політичної ситуації, але – не в посткучмівській Україні, де в середовищі еліти надзвичайного поширення набула така риса, як необов’язковість і навіть зрадництво. Адже сумнівний приклад О. Мороза був тільки „однією з перших ластівок”: як згодом зазначить Ю. Тимошенко, її парламентська фракція за півроку в опозиції втратила 26 депутатів, що приєдналися до „антикризової коаліції” [22]. Можна згадати й А. Кінаха, який перейшов

на бік „антикризовиків”.

Якщо абстрагуватися від проблеми „зрадництва” і поглянути на ті події під іншим кутом зору, то треба віддати належне, з одного боку, В. Януковичу, який, попри все, зумів „двічі увійти в одну й ту ж річку” – знову стати прем’єром [23]. З іншого, віддати належне й „помаранчевій революції”: тільки завдяки подіям осені – зими 2004 року (як би їх не кваліфікували) стала можливою демократизація життя в країні, демократизація такого ступеня, що прем’єром стала людина, проти якої (певною мірою) і виступив революційний Майдан. Зрештою можна відзначити й те, що люди українського політикуму з 1991 року так і не навчилися йти на компроміси, домовлятися. Визначальний критерій дії у тій чи іншій ситуації – не інтереси держави, але власна вигода (кар’єрна, бізнесова).

Повернення В. Януковича до прем’єрської посади призвело до того, що кабмінівський „центр влади” [24] почав грати проти Президента, на його ослаблення. Новий прем’єр у листопаді 2006 року, виступаючи в Українському домі, запропонував Президентові „співробітництво”, тим самим задекларувавши свою позицію якщо не сильнішого, то рівного Президентові суб’єкта влади. І справді, Президент втратив контроль над Кабміном. Крім того, зовсім скоро з вуст регіоналів Президент почув про перспективу імпічменту.

У таких умовах восени 2006 року про можливість перегляду реформи заговорили члени „Нашої України”. А на початку листопада Президент видав указ про створення конституційної комісії [25], у якому говорилося, що ця комісія створюється з метою „забезпечення системного та комплексного опрацювання пропозицій з удосконалення конституційного регулювання суспільних відносин в Україні, створення збалансованої системи стримувань і противаг, як це проголошено Універсалом національної єдності, опрацювання пропозицій щодо внесення змін до Конституції України та підготовки проектів законів щодо системного запровадження таких змін, залучення до цієї роботи представників різних політичних сил та, відповідно до Пункту 28 Частини першої Статті 106 Конституції України...”

Якщо одні говорили про імпічмент, то інші – про можливість референдуму, ще інші – про необхідність дострокових виборів.

Тут варто пригадати озвучення у той час – у листопаді 2006 року – Д. Жванією думки, що „після дострокових парламентських виборів саме парламентська форма правління буде стратегічно оптимальною” [26]. Мимо позиції Д. Жванії не можна пройти хоча б тому, що він був свого часу не тільки членом „Нашої України” (правда, на той момент перебував уже поза межами партії), але й тим, хто виступав 2004 року, як визнавав сам, спонсором „Пори” – однієї з рушійних сил „помаранчевої революції”, був людиною, близькою до Президента. І ось ця людина чи не першою з колишніх соратників показала В. Ющенку „червону картку”.

Марія Кармазіна

Буквально через тиждень після Д. Жвані про постмайданну еволюцію Президента, про те, що „Ющенко своєї історичної місії не виконав”, сказав польовий командир майдану В. Філенко: „...Стратегічним шляхом для України має стати просування в бік парламентської республіки” [27].

Як свідчать соціологічні дані (див. **таблицю** [28]), Президент втрачав довіру не тільки у представників політикуму, але й в цілому у суспільстві.

Таблиця
Який рівень вашої довіри Президентові України? (%)

Варіанти	2004	2005	2006
	Л. Кучма	В. Ющенко	В. Ющенко
Зовсім не довіряю	30,2	8,3	19,9
Переважно не довіряю	27,9	11,4	21,1
Важко сказати, довіряю чи ні	26,7	30,9	29,4
Переважно довіряю	12,6	23,7	23,9
Цілком довіряю	2,4	16,5	5,6
Не відповіли	0,2	0,1	0,1

Відтак 2006 року кількість громадян, які „цілком довіряли” Президентові, зменшилася, у порівнянні з 2005 роком, майже втричі і становила 5,6 %. Цей показник загрозливо наближав рівень довіри до В. Ющенка до рівня довіри В. Кучмі, який той мав 2004 року (2,4 %).

Каскад незгод з політикою Президента увінчався прийняттям у парламенті 12 січня 2007 року Партією регіонів разом з КПУ, СПУ і – головне – з бютівцями закону про Кабінет Міністрів, який сприяв подальшому (після того, як з січня 2006 року набрала чинності конституційна реформа) послабленню Президента. Таким чином, наступну „червону картку” В. Ющенко отримав уже за безпосередньою участю „помаранчевої принцеси”.

Боротьба за владу набирала обертів. Показово, що коли вчинок О. Мороза був усіма „помаранчевими” витрактуваний як зрада, то вчинок бютівців як зраду сприйняли лише сили, близькі до Президента.

Таким чином, початок 2007 року засвідчив про три реально функціонуючі в країні центри протистояння – Президента і його прихильників, бютівців і В. Януковича з його Партією регіонів. Втім поведінка В. Януковича як прем’єра, що не задовольняла Президента, „обміління” лав бютівців у Верховній Раді (за рахунок „перетягування” до фракції регіоналів) дозволяло і президентським силам, і бютівцям все активніше ініціювати розпуск парламенту та проведення дострокових виборів. Виникла нова ситуаційна єдність (тактичне перемир’я) між бютівцями і пропрезидентськими силами.

У квітні Президент пішов на безпрецедентний крок – неконституційний

розпуск Верховної Ради і оголошення дострокових парламентських виборів, які дозволили б, з одного боку, створити зрештою в парламенті „помаранчеву” коаліцію і повернути на посаду Прем'єр-міністра Ю. Тимошенко. З іншого боку, дострокові вибори засвідчили б, що „нема вічних друзів і вічних ворогів”, а є тільки жагуче бажання лишатися при владі, збільшувати її обсяг, урізноманітнювати важелі впливу і підпорядкування застосуванням давнього методу „батога і пряника”.

Що стосується „батога”, то його Президент застосував до умовних „своїх”. За деякими даними, за перші сто днів діяльності уряду В. Януковича до нього від Президента надійшло 88 завдань (у формі указів, доручень і звернень) і 143 завдання від глави президентського Секретаріату; всього – 231 завдання. Уряд Ю. Тимошенко за сто днів роботи отримав від В. Ющенка 621 завдання і 260 завдань від глави Секретаріату В. Балого; всього – 881 завдання (по 8,81 розпорядження на день, включаючи вихідні) [29]. Особливістю останнього часу є майже нескінченне призупинення Президентом рішень Кабміну [30]. Крім того, як вважає фракція Блоку Ю. Тимошенко у Верховній Раді, як і 2005 року, Президент перетворив Раду національної безпеки і оборони України на центр протистояння уряду [32].

„Пряник”, як виявилось, пішов у хід, коли мова зайшла про опозицію. Тож ті, хто зовсім недавно проголошувався представником „злочинного режиму” Л. Кучми, отримували відзнаки. Так, екс-прокурор М. Потебенько був нагороджений орденом Ярослава Мудрого [33], екс-глава Центрвиборчкому С. Ківалов – грамотою ЦВК „за вагомий особистий внесок у забезпечення реалізації конституційних виборчих прав громадян України” [34]. Орден отримав Б. Колесников. Заслуженим юристом України стала М. Приндюк [35].

Відносність поділу на „своїх” і „чужих” засвідчує і те, що на початку 2008 року Президент найтісніше співпрацював не тільки з О. Зінченком, але й з цілою низкою відомих представників попереднього режиму – С. Гавришем [36], В. Шаповалом [37], В. Балогою [38], В. Богатирьовою [39] (як, між іншим, і прем'єр-міністр Ю. Тимошенко, у „команді” якої перебувають, зокрема, О. Іщенко, В. Хорошковський, А. Задорожний, С. Тігіпко, О. Дубина [40]). Подейкують, що незабаром нагадає про себе і знову виступить на арену політичної боротьби В. Медведчук.

Звернемо увагу і на процеси, які з початку 2008 року відбуваються в „Нашій Україні” (почесним головою якої залишається Президент) і, зокрема, на вихід з неї ряду членів партії (найперше – глави президентського Секретаріату В. Балого) та створення нового політичного утворення на чолі з І. Крілем – „Єдиного центру” (до президії якого, крім І. Кріля, увійшли народні депутати О. Білозір, О. Оробець, М. Полянчич, В. Тополов, голова Херсонської облдержадміністрації Б. Силенко, заступник голови Фонду розвитку громадянського суспільства Л. Таран). Це, з одного боку, засвідчило різноспрямованість інтересів людей, які

донедавна входили до однієї партії. З іншого, можна припустити: плани Президента В. Ющенка створити новий оплот „своїх” для завоювання „нового простору влади”, який проступає все чіткіше з наближенням чергових президентських виборів.

Крізь призму президентських інтересів, пов’язаних із збільшенням територій, контрольованих „своїми”, можна розглядати і прагнення Президента монополізувати контроль над усіма силовиками та правоохоронними органами. Про це, зокрема, дозволяє твердити спроба створення Національної гвардії, підпорядкованої безпосередньо Президентові; спроба перепідпорядкування Управлінню держохорони президентського полку; поява законопроекту про виведення з системи виконавчої влади Прикордонної служби та підпорядкування її Президенту із статусом „органу державної влади”; ряд нових, як твердять експерти, незаконних звільнень і призначень.

Характерний момент: якщо Ю. Тимошенко є представником нечисленних „дніпропетровських” (достатньо потужних за часів П. Лазаренка), а глава Радбезу Р. Богатирьова – „донецьких”, то керівник президентського Секретаріату – „закарпатських”, кількість яких в різнорівневих органах влади за останні два роки зростала. Так, до нового потужного клану відносять главу Конституційного суду В. Стрижака, керівника Держслужби охорони В. Гелетя, начальника УСБУ Закарпаття Т. Дурдинця, який згодом став заступником голови СБУ, начальника Західної регіональної митниці, заступника голови Держмитслужби М. Товта, голову Тернопільської ОДА Ю. Чижмаря та інших.

Аналізуючи протистояння „команд”, слід пригадати, що рік перед цим (у квітні 2007 року) Рада Європи констатувала, що „політичні реформи, які закріпили б „правила гри” і створили передумови для гарантування демократичних прав і свобод законними інституціями і сприяли б політичній конкуренції, не було завершено й дотепер” [41]. ПАРЕ відзначила, що „особисті суперечки та недалекоглядні змагання за особисту користь, пов’язану з посадами, призвели до спроб деяких політичних сил використати конституційний вакуум, що з’явився після набуття чинності в січні 2006 року суперечливих конституційних змін 2004 року. Асамблея шкодує, що брак належних противаг дає змогу ключовим державним органам відчувати себе понад законом. Це серйозно заплямувало репутацію усіх політичних лідерів в Україні” [42].

Тим часом сьогодні бютівці заявляють вже про „антиукраїнську діяльність” Президента В. Ющенка, про його свідомі дії, спрямовані на руйнування і знищення демократичної коаліції заради перемоги на наступних президентських виборах [43]. Про зростання градусу протистояння між Ю. Тимошенко і В. Ющенком свідчить і те, що керівник уряду чітко заявила про свою прихильність до ідеї трансформації України в парламентську республіку, у якій Президент зберігається, але практично без повноважень. У цих умовах кожен з лідерів – і В. Ющенко, і Ю.

Тимошенко, і В. Янукович – працюють над прийнятним для себе варіантом Конституції. Тож час тактичного перемир'я скінчився.

А ми можемо тільки констатувати: у переддень нових президентських виборів стратегічні компроміси – поза межами можливого. Клани борються за владу. І в цій боротьбі політичні опоненти сприймаються як вороги, а не сили, за якими стоїть якась частина України.

Роки правління третього українського Президента дозволяють твердити, що, попри багатообіцяючі демократичні заявки часів „помаранчевої революції”, В. Ющенко як Президент мало відрізняється від свого попередника. По-перше, та ж демократична риторика, за якою приховуються недемократичні дії. По-друге, ті ж бажання концентрації влади і збільшення „підконтрольних територій”. По-третє, неповага до принципу верховенства права. По-четверте, використання управлінського інструментарію, так би мовити, з арсеналу Л. Кучми для здійснення влади – призначення на ключові посади „своїх”, опори на них, статус яких визначається винятково здатністю підпорядкуватися волі й бажанням В. Ющенка залишатися на президентській посаді за будь-яких обставин; пасивне спостереження за деградацією судової гілки влади; намагання розширити свій вплив на силові та правоохоронні структури; прагнення апелювати до народу та використати на референдумі його некомпетентність.

Все це говорить тільки про одне: у внутріполітичному житті країни з часу Л. Кучми демократичні зміни „пробуксовують”.

Література:

1. **Кучма Л. Д.** После майдана: Записки президента. 2005 – 2006. – К.: Довира; М.: Время, 2007. – С. 110.
2. **Литвин В.** Україна – 15 років невизначеності. Що далі? // Дзеркало тижня. – 2006. – 25 листопада. – С. 13.
3. Там само.
4. **Адам Міхнік:** „Україна має пройти свій шлях історичного компромісу” // Всеукраїнська експертна мережа. – 2006. – № 1. – С. 34.
5. **Тимошенко Ю.** Мать вашу! // Дзеркало тижня. – 2006. – 18 листопада. – С. 4.
6. **Філенко В.** Крок, який треба було зробити // Там само. – 5 серпня. – С. 3.
7. Ханне Северинсен: „Жодна країна Ради Європи не може висувати претензій, нібито демократія є внутрішньою справою” // Там само. – 2007. – 10 лютого. – С. 5.
8. З цього приводу Л. Кравчук говорив: „Давайте відверто скажемо: Ющенко – висуванець Кучми, і, будучи прем'єр-міністром, він добросовісно служив президенту, навіть батьком своїм його називав. Я бачив, що він

Марія Кармазіна

відносився до Леоніда Даниловича з повагою: тобто, якщо Президент сказав, ми повинні виконати, у всякому разі якихось конфронтаційних дій з боку Ющенка стосовно Кучми я не підмічав. Навіть коли опозиція вийшла на вулицю і Мороз з товаришами скандував: „Кучму геть!”, вони втрюх – Ющенко, Плющ і Кучма – підписали документ, у якому засудили опозицію, назвавши її фашистською” (Леонид Кравчук: „За 10 лет Кучма настолько осточертел...” // Бульвар Гордона. – 2005. – № 20. – Вересень. – С. 10).

9. У родини В. Ющенка та К. Чумаченко склалася досить розвинена мережа „політичного кумівства”, членами якої є, з-поміж іншого, С. Аржевітін, О. Білозір, О. Третьяков, М. Мартиненко, М. Катеринчук, Д. Жванія, Ю. Павленко, П. Порошенко. Див.: Политическое кумовство // Сегодня. – 2008. – 23 января. – С. 12.

10. Сто кроків навперейми // Дзеркало тижня. – 2008. – 29 березня. – С. 2. У березні 2008 р. уже йдеться про 39 тис. звільнених „з політичних причин”. Начальник Головного управління державної служби України Т. Мотренко так оцінює ситуацію, що склалася: „Ця тенденція чітко фіксується, якщо проаналізувати структуру причин звільнень. За такими, на перший погляд, безневинними статтями, як добровільна відставка, скорочення, а також „інші причини”, криється політична доцільність. Причому у 2007 – 2008 роках тенденція лише посилюється. Слід наголосити, що чистки насамперед торкаються держслужбовців 1 - 2 рангу. Тобто українська держава втрачає найбільш досвідчені й кваліфіковані кадри”. (Там само).

11. Свого часу О. Зінченко був заступником голови СДПУ (о) та народним депутатом від цієї партії в парламенті України, заступником голови Верховної Ради України. На президентських виборах 2004 р. – керівником виборчого штабу В. Ющенка. Квітень 2008 р. – радник Президента України з питань науки і технологій.

12. В. Кремень повівся вельми гідно: запобігаючи новим нападам „помаранчевих”, він сам написав заяву про відставку.

13. **Кучма Л. Д.** После майдана... – С. 148.

14. Давид Жванія: „Я починаю боятися за незалежність” // Дзеркало тижня. – 2006. – 18 лютого. – С. 3.

15. **Стецьків Т.** Обернути поразку на перемогу // Там само. – 2 вересня. – С. 3.

16. Там само.

17. Див. про це: **Кармазіна М.** Президентство: український варіант. – К., 2007. – С. 193.

18. Лідер „Пори” Владислав Каськів: „У системі нової влади сьогодні потрібна революція” // Дзеркало тижня. – 2005. – 6 серпня. – С. 3.

19. **Тимошенко Ю.** Мемуари одного року, або 12 миттєвостей із життя української політики // Там само. – 2006. – 30 грудня. – С. 3.

20. Кучма і „кучмізм” як явище. Експерти „Дня” про політичне

десятиріччя (1994 – 2004) // День. – 2005. – 6 травня. – С. 6.

21. Леонід Кравчук: „Я проти того, щоб зміни до Конституції приймалися між першим і другим турами президентських виборів”. – С. 4.

22. **Тимошенко Ю.** Осінь-2007: віра, надія, любов! // Дзеркало тижня. – 2007. – 16 червня. – С. 2.

23. Показово, що серед усіх прем'єрів, які обіймали посаду з 1991 р. (чи як прем'єри – Ю. Єхануров, А. Кінах, Л. Кучма, П. Лазаренко, Є. Марчук, В. Масол, В. Пустовойтенко, Ю. Тимошенко, В. Фокін, В. Ющенко, В. Янукович, чи як виконуючі обов'язки прем'єра – М. Азаров, В. Дурдинець, Ю. Звягільський, В. Симоненко), В. Янукович у результаті двох прем'єрських термінів перебував на посаді найдовше – 1278 днів (3 роки 6 місяців та 1 день).

24. Характеризуючи уряд В. Януковича (принципи його формування та кадровий склад), політолог Д. Видрін писав: „Нинішній уряд за своєю суттю не політичний... Є така відома приказка: птахи однієї масті тримаються купи. Саме ця нехитра формула, певне, й лягла в основу формування „уряду”. Загальна психологічна „масть” – давні особисті стосунки, єдиний соціальний досвід, спільний дискурс, зрощення бізнес-інтересів, утаємниченість у „схеми”, єдиний провінційний гедонізм тощо – ось що стало універсальним цементам Кабміну, а не якісь там химерні партійні програми”. (Видрін Д. Сто днів самотності. Реквієм до першого урядового ювілею // Дзеркало тижня. – 2006. – 18 листопада. – С. 5). Заради справедливості варто додати, що подібну оцінку можна дати й переважній більшості інших українських урядів.

25. Див.: Президент України. Указ від 02.11.2006 № 926/2006 „Про утворення Комісії з опрацювання пропозицій щодо внесення змін до Конституції України та підготовки законопроектів, спрямованих на їх реалізацію”. – <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=6&user=04y2006>

26. **Жванія Д.** Моє покаяння – це новий Майдан // Дзеркало тижня. – 2006. – 18 листопада. – С. 4.

27. **Філенко В.** Роздуми на задану тему // Там само. – 25 листопада. – С. 2.

28. **Тарасенко В., Казанська І.** Проблемна влада України // Українське суспільство 1992 – 2007. Динаміка соціальних змін / За ред. д. ек. Н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2007. – С. 64.

29. Сто кроків навперейми // Дзеркало тижня. – 2008. – 29 березня. – С. 2.

30. Указ Президента України від 25.04.2008 № 406/2008 Про зупинення дії постанови Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2008 року № 394 – <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=04y2008>; Указ Президента України від 25.04.2008 № 405/2008 „Про зупинення дії розпорядження Кабінету Міністрів України від 11

лютого 2008 року № 261-р., // Там само; Указ Президента України від 25.04.2008 № 404/2008 „Про зупинення дії розпоряджень Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2008 року № 201-р, № 202-р, № 203-р, № 204-р, № 205-р, № 206-р, № 207-р і № 208-р” // Там само.

31. Про розростання президентського Секретаріату говорить хоча б той факт, що, відповідно до Указу Президента України від 14 жовтня 2005 р. № 1445/2005, керівник Секретаріату мав першого заступника та заступника. Відповідно до редакції Указу від 9 листопада 2007 р. № 1079/2007 у керівника вже було два перших заступники та шість заступників. Сьогодні ж, відповідно до редакції Указу від 27 березня 2008 р. № 270/2008, глава президентського Секретаріату має першого заступника та дев'ять заступників. Загалом – десять заступників. Див.: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&user=1210264437556582>; <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?find=1&textl=1&user=o4&text=%D1%E5%EA%F0%E5%F2%E0%F0%B3%E0%F2+%EF%F0%E5%E7%E8%E4%E5%ED%F2%E0&x=0&y=0>

32. Вимагаємо від Президента Ющенка В. А. припинити антиукраїнську діяльність! // Дзеркало тижня. – 2008. – 19 квітня. – С. 3.

33. Президент України; Указ від 16.02.2007 № 116/2007 Про нагородження М. Потєбенька орденом князя Ярослава Мудрого - <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?find=1&textl=1&user=o4y2007&text=%CC+%CF%EE%F2%E5%E1%E5%ED%FC%EA%E0&x=0&y=0>

34. Почетный „Пидрахуй” // Сегодня. – 2007. – 16 ноября. – С. 3.

35. За деякими даними, саме С. Приндык у квітні 2004 р. закрила карну справу проти генерала Пукача, який підозрюється у знищенні слідчих документів по справі Г. Гонгазде (див. про це: Україна с Кучмой! // Газета по-киевски. – 2007. – 15 декабря. – С. 2).

36. У часи президентства Л. Кучми С. Гавриш був серед розробників політичної реформи. Під час подій осені - зими 2004 р. захищав у Верховному Суді інтереси кандидата в президенти В. Януковича. З 2007 р. співпрацює з В. Ющенком. З початку 2008 р. працює заступником голови Секретаріату Президента.

37. З 1996 р. за квотою Президента був призначений суддею Конституційного Суду. 2007 р. очолив Центральну виборчу комісію.

38. В. Балогоа був членом СДПУ(о). Про його вагу в партії говорить те, що він був членом політбюро, очільником Закарпатської парторганізації. Нині очолює Секретаріат Президента В. Ющенка.

39. Р. Богатирьова на початку 1990-х була депутатом Верховної Ради. Працювала в Комісії з питань охорони здоров'я. Згодом – у міністерстві охорони здоров'я, яке й очолила в часи прем'єрства В. Пустовойтенка. Впродовж багатьох років – активний член Партії регіонів. Сьогодні – член політради ПР, але й Секретар Ради національної безпеки і оборони України.

40. Колишній заступник В. Медведчука в Адміністрації Президента Л. Кучми О. Іщенко нині працює першим заступником міністра регіонального розвитку і будівництва України; міністр економіки в уряді В. Януковича і перший заступник глави Адміністрації Президента Л. Кучми В. Хорошковський – нині глава Державної митної служби; представник президента Л. Кучми у Верховній Раді IV скликання, член Вищої Ради юстиції А. Задорожний та колишній віце-прем'єр з питань економічної реформи в уряді П. Лазаренка, голова Нацбанку, позаштатний консультант Л. Кучми з питань грошової політики, керівник виборчого штабу В. Януковича на виборах 2004 р. С. Тигіпка – радники прем'єра; колишній директор „Криворіжсталі” О. Дубина – глава правління НАК „Нафтогаз”.

41. Резолюція № 1549 (2007) від 19.04.2007 Парламентської Асамблеї Ради Європи „Функціонування демократичних інституцій в Україні” <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-in/laws/main.cgi?page=5&user=1210492260832047>

42. Там само.

43. Вимагаємо від Президента Ющенка В. А. припинити антиукраїнську діяльність! // Дзеркало тижня. – 2008. – 19 квітня. – С. 3.